

10. Лукашевич, Платон. *Малороссийские и червонорусские думы и песни*. Санкт-Петербург: В типографии Эдуарда Праца и К., 1836.
11. “Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я. П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг.” В *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. Т. 6, “Труды педагогического отдела.”, Вып. 2. Харьков, 1894.
12. *Материалы для этнографии Херсонской губернии*. Собрал Иван Бессараба. Петроград: Типография Имперской Академии наук, 1916.
13. Николаев, О. “Почему мы не поем “русские народные” песни до конца (о некоторых механизмах трансляции русской песенной традиции).” Rutenia.ru. Февраль 3, 2017. <http://www.rutenia.ru-folklore-nikolaew1/htm>
14. Новицкий, Яков. “Малороссийские исторические песни, собранные в Екатеринославщине 1874-1903 гг.” В *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*, под ред. Антипа Синявского, Вып. 4, 131-257. Екатеринослав, 1908.
15. Павленко, Ирина. “Жанрова специфіка історичних пісень” *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Вип. XVIII. “Лінгвістика і літературознавство.”, 415-420. Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект – Поліграф”, 2008.
16. Пропп, Владимир. *Поэтика фольклора: собрание трудов*. Москва: Лабиринт, 1998.
17. Путилов, Борис. *Русский историко-песенный фольклор XIII-XVI веков*. Москва; Ленинград: Изд-во Акад. наук СССР [Ленингр. отд-ние], 1960.
18. Путилов, Борис. “Русская народная песня у гребенских казаков”. В *Песни гребенских казаков*, публ. текстов, вст. ст. и коммент. Бориса Путилова, 11-56. Грозный: Грозненское областное издательство, 1946.
19. Соколова, Вера. “О некоторых особенностях развития историко-песенного фольклора у славянских народов”. В *История, фольклор, искусство славянских народов*, 472-489.– М. : Изд-во АН СССР, 1963.
20. Соколова, Вера. *Русские исторические песни XVI-XVIII вв.* Москва: Изд-во Акад. наук СССР, 1960.
21. Шумада, Наталия. *Сучасна пісенність слов'янських народів*. Київ: Наукова думка, 1981.
22. Эварницкий, Дмитрий. *Малороссийские народные песни, собранные в 1878-1905 гг.* Екатеринослав: Тип. Губ. земства, 1906.
23. Эварницкий, Дмитрий. *По следам запорожцев: очерки и рассказы*. Санкт-Петербург: Типо-лит. и Фотот. П. И. Бабкина, 1898.
24. Эварницкий, Дмитрий (Дмитрий Яворницкий). *Запорожье в остатках старины и преданиях народа*. Упорядк., текстолог. інтерпретація, передмова М. М. Олійник-Шубравської. Ч. 1, 2. Київ: Веселка, 1995.

УДК 821. 161

ІВАН МАНЖУРА ЯК ДОСЛІДНИК ГОНЧАРСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ

Рахно К. Ю., д. іст. н., старший науковий співробітник;
провідний науковий співробітник

*Інститут керамології – відділення Інституту народознавства Національної академії наук
України; Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному
вул. Василя Кричевського, 102, с. Опішне, Зіньківський район, Полтавська область, Україна*

krakhno@ukr.net

Стаття присвячена гончарському фольклору Катеринославщини в записях Івана Манжури. Фольклорні матеріали Манжури допомагають повніше осягнути образ гончаря у народній творчості українців, простежити його зв'язки з архаїчними світоглядними уявленнями.

Ключові слова: керамологія, гончарство, українці, Катеринославщина, Іван Манжура, фольклор.

ИВАН МАНЖУРА КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ГОНЧАРНОГО ФОЛЬКЛОРА ЕКАТЕРИНОСЛАВЩИНЫ

Рахно К. Ю., д. ист. н., старший научный сотрудник;
ведущий научный сотрудник

Институт керамологии – отделение Института народоведения Национальной академии наук Украины; Национальный музей-заповедник украинского гончарства в Опшном ул. Василя Кричевского, 102, с. Опшное, Зеньковский район, Полтавская область, Украина

Статья посвящена гончарскому фольклору Екатеринославщины в записях Ивана Манжуры. Фольклорные материалы Манжуры помогают полнее постичь образ гончара в народном творчестве украинцев, проследить его связи с архаичными мировоззренческими представлениями.

Ключевые слова: керамология, гончарство, украинцы, Екатеринославщина, Иван Манжура, фольклор.

IVAN MANZHURA AS A RESEARCHER OF THE POTTERY FOLKLORE OF THE KATERYNOSLAV REGION

Rakhno K. Yu.

*The Ceramology Institute – the branch of the Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, the National Museum of Ukrainian Pottery in Opishne
102 Vasylya Krychevskoho str., Opishne, Zinkiv District of the Poltava Region, Ukraine*

The article deals with the pottery folklore of the Katerynoslav region in the records by Ivan Manzhura. Pottery is one of the most ancient handicrafts of the Ukrainians, which has been fixed in mythological legends, fairy tales, narratives, songs, proverbs and sayings, riddles, charms. A potter is a character of many Ukrainian folklore texts. But the study of the pottery folklore of the Southern Ukraine would be imperfect without that folk heritage, which was preserved for the descendants by a famous poet and student of folklore Ivan Manzhura. He had a very inexorable destiny, but loved his nation and native language very much. Manzhura's folklore materials help to understand better the image of a potter in the folk culture of the Ukrainians, to trace out its connections with the archaic world-outlook ideas and beliefs. Among the songs, collected by Manzhura, was a funny spring ritual song from the Oleksandrivsk district of the Katerynoslav region, where the selling of earthenware is mentioned. Potters are described here as persons with strange features of the beyond. Narratives about meetings of potters with vampires were typical for the folklore of the Ukrainians and their neighbours as well. Ivan Manzhura has published a story on a potter and the undead, found by him during his travels in the empty huts, which was recorded in a well-known pottery centre – the city of Novomoskovsk in the Katerynoslav region. A potter was accompanied by a soldier, which was often portrayed in the Ukrainian folklore prose as a knower, but simultaneously as an artful trickster. With his help the potter succeeded in laying hold on the riches of forest brigands. There are numerous Ukrainian fairy tales, demonological narratives, tall tales, proverbs, rhymes, connected with earthenware and clay, among other folklore materials of the scientist.

Key words: ceramology, pottery, Ukrainians, Katerynoslav region, Ivan Manzhura, folklore.

Гончарство – одне з найдавніших ремесел українців, яке закарбувалося в міфологічних легендах, казках, бувальщинах, піснях, прислів'ях і приказках, загадках, замовляннях. Гончар є персонажем багатьох фольклорних текстів. Але дослідження гончарського фольклору півдня України було б неповним без тієї народної спадщини, яку зберіг для нащадків поет і фольклорист Іван Манжура (1851-1893). Він прожив нелегке життя, коротке, але сповнене любові до власного народу. Його фольклорно-етнографічна діяльність вже була предметом спеціального дослідження [4; 5; 10].

Будучи вихованцем видатного філолога, фольклориста й знавця традиційної культури Олександра Потебні, Іван Манжура велику увагу приділяв точності фіксації говірок. Записуючи український фольклор, він ретельно зберігав особливості народної вимови. Наукове значення етнографічних записів Манжури зумовлене, з-поміж іншого, саме прекрасним знанням народного мовлення й розумінням його художньої краси [20, с. 126].

“Серед діячів вітчизняної культури минулого, мабуть, не було знедоленішого, ніж Іван Манжура” [10, с. 26]. Уродженець приміської околиці Харкова, з самого дитинства він зазнав поневірянь, рано втративши матір. Батько, дрібний чиновник шляхетського походження, який втратив роботу, майже не брав участі у вихованні сина. Після смерті батька Іванком

заопікувалася його тітка по матері – дружина Потебні. Вона віддала його до повітової школи, звідки Манжура як здібний учень переходить до Харківської гімназії. Гімназію хлопець не закінчив. За непокірну вдачу його виключили з шостого класу. У 1870 році Іван Манжура на правах вільного слухача вступив до Харківського ветеринарного інституту. Там він став членом націоналістичного політичного гуртка, організованого серед студентів [5, с. 22]. Участь у таємній політичній організації відобразилась навіть у деяких його віршах [4, с. 21]. 1871 року Іван Манжура притягався до слідства у справі таємного розповсюдження народних книжок. Через брак доказів справу про нього припинено в січні 1873 року, та надалі він перебував під наглядом поліції. Інститут Манжура теж так і не зміг закінчити, бо його виключили за “неблагонадійність поведінки” без права вступу до будь-якого вищого навчального закладу. Після цього Іван Манжура жив переважно на Катеринославщині. Займаючи різні дрібні посади, заробляв собі на прожиття, часто міняв місце роботи, постійно мандрував селами і містечками. З цього часу починаються і його етнографічні дослідження, відданість яким учений зберіг до кінця своїх днів. Манжура, за словами його друга Миколи Сумцова, входив у глибину народного життя Катеринославщини й Харківщини, мешкав у селянських хатах, на пасіках, і таким чином набув велику кількість знань про побут, повір’я й пісні українського народу, чудово засвоїв його живу й літературну мову [20, с. 116]. Він налагодив зв’язки з Південно-Західним відділом Російського географічного товариства в Києві, куди надсилав свої записи. Тим часом 1875 року в Сербії спалахнула визвольна війна проти турецьких пригноблювачів. Самовіддана боротьба мужнього сербського народу викликала глибоке співчуття і підтримку з боку прогресивної громадськості України. У багатьох містах виникають нелегальні і напівлегальні комітети допомоги балканським слов’янам. До складу київського комітету входили видатні діячі української культури. Вони мали навіть намір сформувати в Києві цілий відділ добре озброєних українських добровольців. Спонукуваний шляхетними ідеями боротьби за свободу братнього слов’янського народу, під впливом тієї атмосфери солідарності з сербськими патріотами, що панувала в той час серед національно свідомої частини українського суспільства, Іван Манжура разом із іншими своїми співвітчизниками одним з перших вступив 1875 року добровольцем до сербської армії. Виявив мужність у боях проти турків, був поранений. Після поранення він 1876 року повертається на батьківщину, живе на Катеринославщині, вчителює, продовжує записувати фольклор, приятелюючи з іншим видатним дослідником Південної України – Яковом Новицьким, і починає писати вірші. Наприкінці 1880-х років, мешкаючи в селі Мануйлівка поблизу Катеринослава, Манжура поширював серед селян популярну літературу для читання. Він не поривав живого спілкування з народом [20, с. 116], публікуючи почуте з народних уст у провідних наукових часописах. Про визнання вченого свідчить те, що 1887 року його за фольклористичну діяльність було обрано дійсним членом Харківського історико-філологічного товариства. А в 1891 році Манжуру також обрало дійсним членом за його етнографічні записи Товариство любителів природознавства, антропології й етнографії при Московському університеті. Та до нього лише посилилася увага поліції, він був змушений часто міняти адреси, одержувати кореспонденцію на адреси близьких знайомих. Усе життя Манжура зазнавав матеріальних нестатків, навіть не мав власного кутка. Самотній, хворий, переслідуваний поліцією, талановитий етнограф і поет помер передчасно, на сорок другого році життя, у Катеринославі. Незважаючи на важку долю, Іван Манжура “до кінця життя зберіг чуйне серце, ясний розум, велике поетичне обдарування і жвавий інтерес до народовивчення” [20, с. 114].

Ще за життя Івана Манжури – у 1880-х роках – записані ним фольклорні твори були передані Харківському історико-філологічному товариству. 1890 року в Харкові побачив світ єдиний прижиттєвий збірник його записів фольклорної прози [14]. Продовженням цього збірника був ще один, виданий Харківським історико-філологічним товариством уже після смерті

поета [13]. Його редагував Микола Сумцов. Готувався до видання також збірник пісень, але цей намір не був здійснений. Науковець зібрав різні за жанрами й тематикою зразки народної пісенної творчості: від соціально-побутових пісень – чумацьких, наймитських, робітничих – до обрядових танців і веснянок. Деякі з них мають прямий стосунок до гончарства. Зокрема, в Олександрівському повіті на Катеринославщині Манжура фіксує жартівливу веснянку, де згадується продаж глиняного посуду:

Що Яківко голомозий
по вулиці горшки возе,
а Лукерка глуха
по горшки гука [16, с. 32].

Як вказують дослідники, згадки про глиняний посуд і гончарів у веснянках не випадкові, бо навесні значно активізувалася торговельна діяльність гончарів. Вони починали інтенсивно їздити близькими і далекими селами, містечками і містами, пропонуючи місцевим мешканцям свої вироби [17, с. 344]. Тому саме ситуація весняного приїзду гончаря відобразилася в пісеньці. Глухота, як і лисина, – ознаки пов'язаних із надприродним світом персонажів у казках, які можуть супроводжуватися мудрістю, хитрістю, чаклунськими вміннями та фізичною силою. З часом такі вірування у фольклорних текстах починають висміюватися [22, с. 146-152; 1, с. 49]. Отже, тут наявна міфологіка міченості як ознаки перехідного статусу гончаря.

Для фольклору українців і їхніх сусідів були характерні бувальщини про зустрічі гончарів з упирями [6, с. 97-98; 9, с. 222-224; 21, с. 41; 23, с. 156]. 1892 року Іван Манжура публікує оповідь про гончаря і живих мерців, знайдених тим у порожніх хатах, яку було записано у відомому гончарному осередку – місті Новомосковську на Катеринославщині. У ній гончар і солдат познайомилися після того, як останній завдав, здавалося б, непоправної шкоди гончареві: зіпхнув воза з горщиками у провалля. Гончар не розгубився й, маючи могутню силу, “тільки взявсь за налигач – так і вирятував і воли, і воза, так лихо – горшки пропали”. Побачивши гончареву силу, солдат запропонував йому дружбу й пообіцяв винагороду за розбиті глиняні вироби. Він прозвав гончаря “Дуж”, а себе “Смел”, відповідно до проявлених якостей. Удвох вони вирушили в дорогу. Під хутором їх застала ніч. Вони помітили, що в одній хатці світилося. Оскільки солдат був Смел, то пішов у ту хатку першим. Там лежав мрець, а біля нього на столі стояло багато різної їжі, але жодної живої душі не було ні в хаті, ні надворі. “Салдат тоді й гука: “Ей, Дуж, ездай сюда, випрягай свої воли да іди в хату”. Той випряг, увійшов. “Ну, – каже салдат, – давай, Дуж, закушувать”. Випили отто по чарці, по другій, салдат і каже: “Ну, Дуж, лягай ти спать, а я караулить буду, только как крикну: “Вставай”, так уж вставай”. Той Дуж як ліг, так ураз і заснув, а салдат походе-походе по хаті, вип’є, люльки покуре та знов ходе. От тільки дивиться – аж мертвяк двиг рукою. “Што это, – каже салдат, – ти насправді чи шутишь?” А мертвяк і ногою сов-сов та й устав. І зчепивсь з тим салдатом. Баче салдат, шо не подоліє, та й гука: “Ей, Дуж, вставай, помози мнє етого чорта управить!” Той Дуж як устав, умить і скрутили того мертвяка, звязали, зкрутили та у ганчареві ясла між череп’я і вкинули”. Переночувавши, вони рушили далі. Наступні дві ночі гончар і солдат також натрапляли на таких самих мерців, яких скручували й клали до себе у віз. На четверту ніч вони заїхали до непрохідного лісу. “Дивляться, в гущині вогонь горить, салдат і каже: “Ти ж, Дуж, випрягай тут бики, а я пойду посмотрю, што там”. Приходе – аж коло того вогню дванадцять разбойників сидить і між ними отаман такий лупаняга [товстун] у червонній сорочці. Сидять отто вони, кашу варять, барана жарять, і перед іми – аж три кучі грошій. Солдат помітив те все та й підсів до них. “А што, – пита, – можно трубочку закурить?” – “Можно”, – кажуть. От він розбалакує з іми, а далі і гука: “Ей, Дуж, што ж – это

люді мясо жарят, давай і мене!” Дуж догадався, достав одного мертвяка, настромив на кілок та й подає йому. Солдат устромив його у вогонь, пік-пік, аж поки той не завонявся та й не лопнув. Він тоді знов кричить: “Ей, Дуж, што ти мене дал тухлого мяса, давай свежева!” Той йому і другого мертвяка подав. Він і цього пік – поки і цей не лопнув. “Давай, – знов кричить, – свежей!”. Подав йому Дуж і третього мертвяка, він і цього спік. “Давай ещю!” – кричить. “Та нема, – каже, – більш!” – “Як нема? А подай вон того, што в червоній рубахе сидіт!”, цебто того отамана”. З переляку розбійники повтікали, покинувши свої гроші й їжу. Тоді солдат велів гончареві викинути черепки і забирати ті гроші. Гончар узяв гроші і поїхав собі додому, а солдат подався, куди йому було треба [12, с. 79].

Як і в деяких інших бувальщинах [15, с. 227], увага в цій оповіді акцентується на надзвичайній фізичній силі гончаря, котрий здатен утримати і витягти падаючих у провалля волів і воза. До неї дуже близька за змістом казка, записана фольклористом Петром Івановим у Куп'янському повіті на Харківщині. Там гончар теж мав величезну фізичну силу, але старанно її приховував від оточуючих. Один бідний, але слабосилий чоловік, який знав, де можна розжитися багатством, з'ясував його таємницю й запропонував гончареві побрататися. Згодом побратим умовив гончаря побити горшки. По дорозі вони знайшли мертвого чоловіка й поклали його на віз. З допомогою цього мертвого тіла гончар і його кмітливий побратим налякали розбійників, і ті втекли, полишивши все добро [8, с. 352-354]. Тут теж усі події відбуваються з гончарем у дорозі, коли він вирушив торгувати своїм посудом. Та варіант Івана Манжури з Катеринославщини виглядає набагато ціліснішим і архаїчнішим, бо герої, мандруючи, натрапили не просто на мертве тіло, але на неспокійних мерців. Ці мерці виявилися ненажерливими упирями і напали на товаришів, бо ті з'їли залишену їм обрядову трапезу. Те, що упирі почувають голод і ласі до їжі, акцентується і в інших українських бувальщинах про гончарів. Доволі стародавнім виглядає і залишення померлих у хатах.

У зачинах більшості бувальщин про гончарів і упирів міститься натяк, що людина сама спровокувала свою зустріч з надприродними істотами. Гончар зупиняється на ночівлю на кладовищах і в місцях поховання нечистих покійників [18, с. 51-52], які у звичайних сільських мешканців викликали страх і фактично були для них табуованими. Ночівля в таких місцях вимагала певної мужності й сприймалася як своєрідний містичний досвід. У бувальщині, записаній Іваном Манжурою, разом із гончарем подорожує солдат. Для народної культури українців то був член соціуму, відірваний від традиційного ладу. Відрізняючись способом життя і належачи до окремішньої, закритої групи людей, які професійно вдавалися до збройного насильства, мали специфічний стиль мислення та діяли на підставі особливих принципів, він прямо розглядався як чужинець, у тому числі й етнічний. Невипадково солдат у бувальщині розмовляє російською мовою. Подібно до гончаря, йому приписували риси знатника, чаклуна, особливі магічні знання й уміння, набуті за тривалий час служби. Неоднозначна суспільна роль військовослужбовців регулярної армії та конфлікти між ними й цивільним населенням відобразилися і в народній творчості. У фольклорній прозі солдат часто зображувався як хитрун, витівник, крутий, здатний завдяки своїй вояцькій догадливості перевершити людей із більш високим соціальним статусом, нечисту силу і навіть смерть. Одночасно він поставав незваним прибульцем, здатним порушити звичний плін життя, нахабним збитошником, який робив людям різні капості, підприємливим і спритним мандрівним шахраєм, який беззастережно дурив їх і дошкульно карав за жадібність, злостивість [3, с. 99-101; 17, с. 150-151]. Не зовсім зрозуміло, штовхнув він воза знічев'я, задля власної розваги, чи навмисно, щоб побачити фізичні можливості гончаря. Проте саме у взаємодії з винахідливим солдатом гончареві вдалося настрахати розбійників і заволодіти їхніми статками. Можливо, солдат тут заступив більш давній образ козака як баламута, зухвальця й водночас надійного друга-рятівника.

На окрему згадку заслуговують записані Іваном Манжурою на Катеринославщині й Харківщині фольклорні тексти про глиняні вироби. Це й дотепна казка про лисичку та тиковку [14, с. 1-2], і розповідь, як дурень купив горщики й понадягав їх замість шапок на тернові кущі [14, с. 79], і бувальщина, як відьма ховала зорі в глеку, щоб мати владу над молоком [14, с. 134], і небилиця про глечики зі сметаною на вербі [14, с. 124], що перегукується з ритуальним спровадженням на вербу скоромної їжі у Великий піст, відомим на Лівобережній Україні [7, с. 54; 2, с. 77-79, 81]. Манжура наводить цікаві приказки про глину та горщики [14, с. 115, 169], загадки про череп'яну покришку, про покришку й горщик [14, с. 174-175]. Згадувався горщик і в діалогах у дитячих іграх [19, с. 231]. Зафіксовано Іваном Манжурою також деякі дотичні до побуту гончарів і горшковозів народні вислови, наприклад, “баб'ячій ярмарок” – кінець ярмарку, коли лишаються, за його словами, тільки торговці посудом і різними господарськими дрібницями [13, с. 195]. Відзначив спостережливий науковець і застосування глини в народній медицині мешканців Новомосковського повіту на Катеринославщині – як засобу від наривів [11, с. 184].

Отже, різножанрові фольклорні матеріали Івана Манжури, зібрані на півдні України, дозволяють суттєво доповнити й розширити дані про образ гончаря в народній творчості українців, його взаємодію з іншими фольклорними образами, зв'язок з архаїчними світоглядними уявленнями, а також повніше охарактеризувати гончарні вироби в українському фольклорі, їхні міфоритуальні функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агапкина Т. А. Слух // Славянские древности: Этнолингвистический словарь под общей редакцией Н. И. Толстого. – Москва: Международные отношения, 2012. – Том 5. С (Сказка) – Я (Ящерица). – С. 49-51.
2. Агапкина Т. А., Топорков А. Л. К проблеме этнографического контекста календарных песен // Славянский и балканский фольклор: Духовная культура Полесья на общеславянском фоне. – Москва: Наука, 1986. – С. 76-88.
3. Белова О. В. Солдат // Славянские древности: Этнолингвистический словарь под общей редакцией Н. И. Толстого. – Москва: Международные отношения, 2012. – Том 5. С (Сказка) – Я (Ящерица). – С. 99-101.
4. Березовський І. П. Іван Манжура: (Нарис життя і діяльності). – Київ: видавництво АН УРСР, 1962. – 124 с.
5. Бернштейн М. Д. Іван Манжура: Життя і творчість. – Київ: Дніпро, 1977. – 188, 2 с.
6. Гринченко Б. Д. Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. – Чернигов: типография Губернского земства, 1897. – Вып. 2. – 390 с.
7. Дикарев Митрофан. Посмертні писання Митрофана Дикарева з поля фольклору й мітології / Передмова Івана Франка. – Львів: Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1903. – 258 с.
8. [Іванов Петро]. Народні казки, зібрані Петром Івановим / Упорядник Ірина Неїло. – Київ: ЕксОб, 2003. – 512 с.
9. Иванов П. Народные рассказы о ведьмах и упырях: (Материалы для характеристики мирозерцания крестьянского населения Купянского уезда) // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Харьков: типография К. Счасни, 1891. – Т. 3. – С. 156-228.
10. Кучинський М. Висвітлення фольклористичної діяльності Івана Манжури на сторінках “Киевской старины” // Народна творчість та етнографія. – Київ, 1992. – № 2. – С. 26-36.

11. Манжура Ив. К народной медицине малоруссов // Этнографическое обозрение. – Москва, 1891. – Кн. XI. – № 4. – С. 183-186.
12. Манжура И. Малорусские рассказы и поверья (Екатеринославской губ.) // Живая старина. – Санкт-Петербург, 1892. – Вып. 1. – С. 78-80.
13. Манжура И. И. Малорусские сказки, предания и поверья, зап. в Екатеринослав. губ. // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Харьков: типография Губернского Правления, 1894. – Том 6. Труды Педагогического отдела Историко-филологического общества. – Выпуск II. – С. 161-197.
14. Манжура И. И. Сказки, пословицы и т.п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губ. И. И. Манжурую. – Харьков: типография К. Счасни, 1890. – 194, VII с.
15. Мартинович Порфирій. Українські записи. – К.: типография Императорского Университета Св. Владимира Акц. О-ва печ. и издат. дела Н.Т. Корчак-Новицкого, 1906. – 317 с.
16. Народні пісні в записах Івана Манжури / Упорядкування, вступна стаття і примітки Л. С. Каширіної. – Київ : Музична Україна, 1974. – 352 с.
17. Пошивайло Марія. Гончарний код українського фольклору: (семіотика, образність, атрибутика, текстологія). – Опішне: Українське народознавство, 2015. – 464 с.
18. Пошивайло Олесь. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна. – Київ: Молодь, 1993. – 408 с.
19. Старков В. М. З неопублікованої фольклорно-етнографічної спадщини Івана Манжури (народні ігри) // Південна Україна XVIII–XIX століття: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету. – Запоріжжя: РА “Тандем – У”, 2001. – Вип. 6. – С. 230-234.
20. Сумцов Н. Ф. И. И. Манжура как поэт и этнограф // Н. Ф. Сумцов. Из украинской старины. – Харьков: типография “Печатное дело” кн. К.Н. Гагарина, 1905. – С. 114-130.
21. Топорков А. Л. Гончарство: мифология и ремесло // Фольклор и этнография: У этнографических истоков фольклорных сюжетов и образов. – Ленинград: Наука, 1984. – С. 41-47.
22. Турсунов Е. Д. Генезис казахской бытовой сказки: В аспекте связи с первобытным фольклором. – Алматы: Дайк-Пресс, 2004. – 192 с.
23. Яворницький Д. І. Словник української мови. – Катеринослав: видання видавництва “Слово”, 1920. – Том I. А–К. – 1, 411 с.

REFERENCES

1. Agapkina, T.A. (2012), Sluh [Ear], Slavyanskiye drevnosti: Etnolingvisticheskij slovar pod obshchey redakcyey N.I. Tolstogo. Vol. 5. S (Skazka) – Ja (Jashherica), Mezhdunarodnye otnosheniya, Moscow, Russia, pp. 49-51.
2. Agapkina, T.A., Toporkov, A.L. (1986), K probleme etnograficheskogo konteksta kalendarnykh pesen [To the Problem of the Ethnographical Context of Calendar Songs], Slavyanskiy i balkanskiy folklor: Dukhovnaya kultura Polesya na obshcheshlavyanskom fonye, Nauka, Moscow, Russia, pp. 76-88.
3. Belova, O.V. (2012), Soldat [Soldier], Slavyanskiye drevnosti: Etnolingvisticheskij slovar pod obshchey redakcyey N.I. Tolstogo. Vol. 5. S (Skazka) – Ja (Jashherica), Mezhdunarodnye otnosheniya, Moscow, Russia, pp. 99-101.
4. Berezovskiy, I. P. (1962), Ivan Manzhura: (Naris zhittya i diyalnosti) [Ivan Manzhura: (A Sketch of Life and Activity)], Publishing House of the Academy of Sciences of Ukrainian SSR, Kyiv, Ukraine.
5. Bernshteyn, M.D. (1977), Ivan Manzhura: Zhittya i tvorchist [Ivan Manzhura: Life and Creative Works], Dnipro, Kyiv, Ukraine.

6. Grinchenko, B.D. (1897), *Etnograficheskiye materialy, sobrannyye v Chernigovskoy i sosednih s ney guberniyakh* [Ethnographical Materials, Collected in Chernihiv and Neighbouring Governments], issue 2, typography of the Government Council, Chernigov, Ukraine.
7. Dykaryev, Mytrofan. (1903), *Posmertni pisannja Mytrofana Dikaryeva z polja folkloru j mitologii, peredmov Ivana Franka* [Posthumous Writings by Mytrofana Dikaryev from the Field of Folklore and Mythology, a Foreword by Ivan Franko], typography of the Taras Shevchenko Scientific Society, Lviv, Ukraine.
8. Ivanov, Petro. (2003), *Narodni kazky, zibrani Petrom Ivanovym, uporyadnik Iryna Neyilo* [Folk Fairy Tales, Collected by Petro Ivanov, compiled by Iryna Neyilo], EksOb, Kyiv, Ukraine.
9. Ivanov, P. (1891), *Narodnyye rasskazy o vedmakh i upyryakh: (Materialy dlya kharakteristiki mirosozertsaniya krestyanskogo naseleniya Kupyanskogo uyezda)* [Folk Stories about Witches and Vampires: (Materials for the Description of the World-View of the Peasant Population of the Kupyansk District)], *Sbornik Kharkovskogo istoriko-filologicheskogo obshchestva*, vol. 3, K. Schasnya's typography, Kharkiv, Ukraine, pp. 156-228.
10. Kuchynsky, M. (1992), *Vysvitlennya folkloristychnoy diyalnosti Ivana Manzhury na storinkakh "Kiyevskoy stariny"* [Elucidation of the Ivan Manzhura's Folklore Studies on the Pages of *Kiyevskaya starina*], *Narodna tvorchist ta etnografiya*, Nr. 2, pp. 26-36.
11. Manzhura, Iv. (1891), *K narodnoy medicine malorussov* [To the Folk Medicine of the Ukrainians], *Etnograficheskoye obozreniye*, vol. XI, Nr. 4, pp. 183-186.
12. Manzhura, I. (1892), *Malorusskiye rasskazy i poverya (Yekaterinoslavskoy gub.)* [Ukrainian Narratives and Beliefs (of the Katerynoslav Government)], *Zhyvaya starina*, issue 1, pp. 78-80.
13. Manzhura, I.I. (1894), *Malorusskiya skazki, predaniya i poverya, zap. v Yekaterinosl. gub.* [Ukrainian Fairy Tales, Legends and Beliefs, Recorded in the Katerynoslav Government], *Sbornik Kharkovskogo istoriko-filologicheskogo obshchestva*, Vol. 6. *Trudy Pedagogicheskogo otdela Istoriko-filologicheskogo obshchestva*, issue II, typography of Government Board, Kharkiv, Ukraine, pp. 161-197.
14. Manzhura, I.I. (1890), *Skazki, poslovicy i t.p., zapisannye v Ekaterinoslavskoy i Har'kovskoy gub. I.I. Manzhuroju* [Fairy Tales, Proverbs etc., Recorded in the Katerynoslav and Kharkiv Governments], K. Schasnya's typography, Kharkiv, Ukraine.
15. Martynovych, Porfyriy. (1906), *Ukrayinski zapysy* [Ukrainian Records], Printing House of the Saint Vladimir Royal University of Kiev at the Printing and Publishing Society by N.T. Korchak-Novitsky, Kyiv, Ukraine.
16. *Narodni pisni v zapisah Ivana Manzhury, Uporyadkuvannya, vstupna stattya i prymitki L.S. Kashyrynoi* [Folk Songs in the Ivan Manzhura's Records, Compiling, Preface and Notes by L.S. Kashyryna] (1974), *Muzychna Ukrayina*, Kyiv, Ukraine.
17. Poshyvailo, Mariya. (2015), *Honcharnyj kod ukrayinskoho folkloru: (semiotyka, obraznist, atrybutyka, tekstologiya)* [The Pottery Code of Ukrainian Folklore (Semiotics, Imagery, Attributes, Textology)], *Ukrayinske narodoznavstvo*, Opishne, Ukraine.
18. Poshivailo, Oles. (1993), *Etnografiya ukrayinskoho honcharstva: Livoberezhna Ukrayina* [The Ethnography of Ukrainian Pottery Craft: the Left-Bank Dnieper Ukraine], *Molod*, Kyiv, Ukraine.
19. Starkov, V.M. (2001), *Z neopublikovanoi folklorno-etnografichnoyi spadshchyny Ivana Manzhury (narodni igry)* [From the Ivan Manzhura's Unpublished Heritage (Folk Games)], *Pivdenna Ukraïna XVIII–XIX stolittya: Zapysky naukovo-doslidnoyi laboratoriyi istoriyi Pivdennoyi Ukrayiny Zaporizkojo derzhavnojo universitetu*, issue 6, *RA Tandem – U*, Zaporizhzhya, Ukraine, pp. 230-234.
20. Sumtsov, N.F. (1905), *I. I. Manzhura kak poet i etnograf* [I.I. Manzhura as a Poet and Ethnographer], N. F. Sumtsov, *Iz ukraïnskoy stariny, the Pechatnoye Delo* typography of Duke K.N. Gagarin, Kharkiv, Ukraine, pp. S. 114-130.
21. Toporkov, A.L. (1984), *Goncharstvo: mifologiya i remeslo* [Pottery: Mythology and Craft], *Folklor i etnografiya: U etnograficheskikh istokov folklornykh syuzhetov i obrazov. –: Nauka*, Leningrad, Russia, pp. 41-47.
22. Tursunov, E.D. (2004), *Genezis kazakhskoj bytovoj skazki: V aspekte svjazi s pervobytnym folklorom* [The Genesis of Kazakh Fairy Tales of Everyday Life: From the Aspect of Its Connection with the Primeval Folklore], *Dayk-Press*, Almaty, Kazakhstan.
23. Yavornytsky, D.I. (1920), *Slovnyk ukraïnskoyi movy* [A Dictionary of Ukrainian Language], Vol. I. A–K, Publishing House *Slovo*, Katerynoslav, Ukraine.